

راه های تامین درآمد پایدار برای شهرداری ها در ایران

محمد شعوری^۱، رضا نوعه‌دی^۲

۱-دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری، گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده جغرافیا و برنامه ریزی، دانشگاه تبریز

۲-دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری، گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده جغرافیا و برنامه ریزی، دانشگاه تبریز

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۹/۲۸
تاریخ بازنگری: ۱۳۹۷/۱۰/۰۹
تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۰/۱۸

چکیده

اگرچه ایجاد شهرها و پیدایش شهرنشینی دارای سابقه طولانی در ایران می باشد ولی سابقه ای اداره شهرها به تاسیس بلدیه در سال ۱۲۸۶ (ه.ش) بر میگردد. با افزایش جمعیت و بخصوص جمعیت شهری بدلیل گسترش مهاجرت از روستا به شهر به وضوح بر افزایش جمعیت شهرها تاثیر گذاشته این افزایش جمعیت باعث افزایش مشکلات عدیده به شهر و شهرداری های کشورشده است.

پس برای پاسخگویی به نیازها و رفع مشکلات شهری ارائه خدمات مختلف در حیطه وظایف شهرداریها است از آنجا که اداره مطلوب شهرها وارائه ای خدمات مناسب و انجام پروژه های شهری نیاز به اعتبارات کافی و هزینه میباشد، لذا شهرداری ها جهت انجام وظایف خود بایستی از امکانات مناسب مالی بخصوص درآمدهای پایدار مناسبی برخورداریوده تا بتوانند در، رفع مشکلات شهری کوشانند. پس در این مقاله به بررسی درآمدهای شهرداریهای ایران وارائه راهکارهایی برای تامین منابع مالی و بخصوص منابع درآمدی پایدار پرداخته می شود.

واژه های کلیدی : شهرداری ، منابع درآمد ، درآمدهای پایدار، درآمدهای ناپایدار ، عوارض شهرداریها

مقدمه

در دهه های اخیر مدیریت شهری در ایران به طور فزآینده ای با چالش‌های فراوانی روبرو بوده است که ناشی از عوامل گوناگون اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، مالی و حقوقی متعددی است (معزی مقدم ، ۱۳۸۱). بدیهی است که یکی از مسائلی که بر ابعاد مشکلات و معضلات حاضر افزوده، رشد و توسعه سریع و شتابزده و غالباً بی رویه شهرها به واسطه رشد سریع جمعیت شهری بوده است (تعاونت برنامه ریزی کشور ، ۱۳۸۱: ۱۱)

شهرداری ها تاثیر عمده ای در ارائه خدمات به شهروندان دارد و از سوی دیگر فقدان درآمد کافی نه تنها سبب عدم ایجاد خدمات ضروری در شهر می شود بلکه اساساً اجرای تمامی طرح ها و برنامه های شهری را با مشکل مواجه خواهد ساخت (جمشیدزاده ، ۱۳۸۲: ۲۹). وجود بیش از ۶۰ درصد از جمعیت کشور در شهرها، بالاتر بودن نرخ رشد جمعیت شهری نسبت به نرخ رشد جمعیت ملی و اختصاص درآمد بسیار بالایی از ارزش افزوده و استغال کشور به شهرها، نشان از جایگاه اقتصاد شهری در ایران دارد (قادری ، ۱۳۸۵: ۲۲). یکی از خلاصهای موجود در شناسایی درآمدهای پایدار برای شهرداری ها قانون شهرداری ها می باشد. این قانون در تاریخ ۱۳۳۴/۴/۱۱ هجری شمسی و مناسب با شرایط آن زمان تدوین شده است. از سال ۱۳۰۹ تا سال ۱۳۳۴ نیز به دلیل وابستگی شدید شهرداری ها به مرکز و وزارت کشور کوچکترین گامی جهت اصلاحات اساسی در سیستم و روش های مالی، اداری و خدماتی شهرداری ها برداشته نشده است.

موارد و روش

با توجه به ماهیت موضوع و مولفه های مورد بررسی رویکرد حاکم بر این پژوهش "توصیفی - تحلیلی" است. هدف اصلی این مقاله ارائه راه های تامین درآمد پایدار برای شهرداری های کشور می باشد تا با این کار بتوان با تامین منابع درآمدی پایدار ، مدیریت مطلوب شهرهای کشور و رائے خدمات بهینه به شهروندان حاصل گردد.

مفاهیم درآمدهای پایدار و ناپایدار

یکی از مهمترین مسائل شهرداری ها چگونگی و نحوه تامین منابع مالی به منظور ارائه کالا و خدمات مورد نیاز شهروندان است. منابع اصلی تامین مالی آنچنان هم که پیشتر اشاره شد عبارتنداز : وجود حاصله از عوارض، درآمدهای ناشی از فروش خدمات، استقراض و کمک های دولت (آیت اللهی ، ۱۷: ۱۳۸۷). از دید اقتصاد شهری عواملی چون گسترش دامنه فعالیت های شهرداری ها و ارتقای سطح انتظارات مردم از آنها و مشکلات ناشی از افزایش جمعیت شهری نیاز به گسترش منابع مالی و درآمدی شهرداریها را بیشتر می کند (قلعه

دار ۲:۱۳۸۲). از طرف دیگر درآمدهای پایدار باید به گونه‌ای تعریف شوند که دستیابی به آن‌ها شرایط کیفی شهر را به عنوان یک پدیده زنده در معرض تهدید و تخریب قرار ندهد. به عبارت دیگر مطلوب بودن و سالم بودن درآمد حائز اهمیت است (شرزه‌ای و قطمیری، ۱۳۸۰: ۳۶). وضعیت شهرداری‌های کشور هم نمی‌تواند از این قانون مستثنی باشد و نگرش حاکم بر دستیابی به منابع جدید و اصلاح منابع موجود باید به سمت اتکا به درآمدهای پایدار و فاصله گرفتن از درآمدهای ناپایدار حرکت نماید (موسوی و باقری، ۱۳۸۸: ۵) در نتیجه شهرداری‌ها برای تامین مخارج خود، هم باید از منابع مالی داخلی و هم منابع مالی دولت بهره مند شوند ولی با بزرگتر شدن اندازه شهر، سهم کمک‌های دولتی می‌تواند کاهش یابد (عابدین درکوش ۹: ۱۳۸۲). از آنجایی که درآمدهای پایدار مستلزم وجود توسعه پایدار در اقتصاد است و همچنین توسعه پایدار در اقتصاد بستگی بسیار شدیدی به چگونگی استفاده از امکانات و خدمات زیست محیطی و حفاظت از این منابع از قبیل استفاده از هوا، آب، فضای سبز و کلیه امکانات و فضاهای شهری دارد، این درآمدهای پایدار باید از دو خصیصه تداوم پذیری و حفظ کیفی محیط شهری برخوردار باشند که در طول زمان قابل اتکا بوده و برای دستیابی به آن بتوان برنامه‌ریزی‌های لازم را انجام داد. بنابراین کلیه اقلام درآمدی که به هر دلیل تحت تاثیر شوک‌ها، بحران‌ها، تغییر قوانین و مقررات و نوسانات اقتصادی قرار می‌گیرند قابل اتکا نبوده و خصیصه اول پایداری را ندارند. از طرف دیگر درآمدهای پایدار باید به گونه‌ای تعریف شوند که دستیابی به آن‌ها شرایط کیفی شهر را به عنوان یک پدیده زنده در معرض تهدید و تخریب قرار ندهد. به عبارت دیگر مطلوب بودن و سالم بودن درآمد حائز اهمیت است.

با استفاده از منابع درآمدی شهرداری‌های ایران می‌توان این را اشاره کرد که (صفری ۱۳۸۶: ۳۳۶) :

منابع درآمدی ناشی از عوارض در کلانشهرهای ایران ۵۹/۶۹ درصد

منابع درآمدی ناشی از فروش خدمات ۴۳/۳۲ درصد

منابع درآمدی ناشی از کمکهای بلاعوض ۱/۹۴ درصد

و منابع درآمدی ناشی از استقراض ۰ درصد بوده است.

از این رو، دستیابی به روش‌های جدید تامین منابع درآمدی پایدار و مطمئن و بدون تبعات ناگوار اقتصادی، اجتماعی و سیاسی نقش بسیار موثری در رضایت جامعه شهری، سرعت‌بخشیدن به توسعه و عمران محدوده‌های شهری و درنهایت مدیریت مطلوب شهرها خواهد داشت (موسوی ۱۳۸۸: ۸۲).

بطور کلی درآمد شهرداریها از نظر نحوه‌ی وصول آنها به دو منبع مهم می‌توان تقسیم بندی کرد که عبارت است از:

۱ - منابع درآمدی داخلی

منابع درآمدی داخلی آن دسته از درآمدهایی هستند که مستقیماً توسط شهرداری‌ها و به صورت و بهای خدمات گوناگون که بیشتر مربوط به اراضی و املاک هستند وصول می‌گردند. مثلاً عوارض بر پروانه‌های ساختمانی، عوارض نوسازی و ...

۲ - منابع درآمدی خارجی

آن دسته از درآمدهایی است که به جهت ارائه خدمت از طرف شهرداری وصول نمی‌شود یعنی شامل درآمدهایی است که خارج از سازمان شهرداری دریافت می‌گردد؛ مانند: درآمدهای حاصل از سرمایه‌گذاری بخش خصوصی مشارکت با شهرداری در اجرای پروژه‌های مختلف، عوارض آب، برق، تلفن و نیازمندیهای شهری مشابه، کارخانجات و کمک‌های بلاعوض دولت، فروش اوراق مشارکت، و .... ابتدا در سال‌های قبل منابع درآمدی به ۹ کد منابع تقسیم می‌شد که از سال ۱۳۷۶ به ۷ کد منابع تقلیل یافته است (بهاروند، ۳۸:۱۳۸۲-۴۲).

ماده ۲۹ آیین نامه مالی شهرداری‌ها، درآمد شهرداری‌ها را به طبقات زیر تقسیم می‌کند:

۱ - درآمدهای ناشی از عوارض عمومی (درآمدهای مستمر)

۲ - درآمدهای ناشی از عوارض اختصاصی

۳ - بهای خدمات و درآمدهای مؤسسات انتفاعی شهرداری

۴ - درآمدهای حاصل از وجود اموال شهرداری

۵ - کمک‌های اعطائی دولت و سازمان‌های دولتی

۶ - اعانت و کمکهای اهدایی اشخاص و سازمانهای خصوصی و اموال و دارایی‌هایی که به طور اتفاقی یا به موجب قانون به شهرداری تعلق می‌گیرد.

۷ - مورد هفتم مربوط به سایر منابع تامین اعتبار می‌باشد.

در میان بخش‌های مختلف مدیریت شهری تامین منابع مالی و درآمدی شهرداری‌ها اهمیت ویژه‌ای دارد زیرا از یک سو کسب درآمد شهرداری‌ها تاثیر عمده‌ای در ارائه خدمات به شهر وندان دارد و از سوی دیگر فقدان درآمد اجرای تمامی طرح‌ها را با مشکل اساسی رو به رو می‌سازد (جمشیدزاده، ۱۳۸۲: ۲۲). با نگاهی به درآمدهای پیش‌بینی شده برای شهرداری‌ها مشاهده می‌شود که فقط ردیف اول یعنی درآمدهای ناشی از عوارض عمومی پایدار بوده و بقیه درآمدها از شاخص پایداری و استمرار برخوردار نمی‌باشند (زاهدی، ۱۳۸۹: ۹). طبق بررسی‌های انجام شده منابع درآمدی پایدار شهرداری‌ها کمتر از ۳۰ درصد بودجه را تشکیل می‌دهد که این خود باعث می‌شود که برنامه ریزان شهری در هنگام محاسبه و ارزش‌گذاری ریالی برنامه‌ها با شک و تردید نسبت به تامین منابع مالی طرح‌ها مواجه شوند. اخیراً شهرداری‌های کشور هر کدام به فراخور حال خود در صدد یافتن منابع مالی درآمد جدیدی برای خود می‌باشند و با توجه به رکود پیش‌آمده در بخش ساخت و ساز مسکن در سال‌های اخیر که موجب محقق نشدن درصد بالایی از بودجه‌های پیش‌بینی شده عزم خود را بیشتر جzm کرده اند تا هرچه بیشتر از وابستگی به منابع مالی فروش تراکم و عوارض‌های ساختمانی بگاهند.

هر یک از این هفت سرفصل‌های درآمدی شامل موارد متعددی به صورت زیر است:

زیر گروه‌های گروه اول به صورت زیر تقسیم بندی شده است:

- الف) وصولی توسط سایر موسسات مثل اسناد رسمی، بليط هواپيمايی و بريپايي نمايشگاهها
- ب) بر ساختمنها واراضی مثل بر، پروانه‌های ساختمنی، بر مازاد تراکم، بر معاملات غيرمنقول، نوسازی و...
- ج) بر ارتباطات و حمل و نقل مثل شماره گذاری موتور سیكلت و سایر وسائل نقلیه، سالیانه خودروهای سواری، ثبت نام رانندگی و....
- د) بر پروانه‌های کسب فروش و خدماتی مثل بر، پروانه‌های کسب و پیشه و حق صدورپروانه، بر قراردادها و...

زیر گروه‌های گروه دوم به صورت زیر تقسیم بندی شده است:

- الف) وصولی توسط شهرداری و سایر موسسات مثل حق بيمه حريق و...

- ب) سهمیه از وصولی مرکز مثل سهم شهرداری از وصولی مرکز

زیر گروه‌های گروه سوم آن به صورت زیر تقسیم بندی شده است :

- الف) درآمد ناشی از بهای خدمات شهرداری مثل حق آسفالت و لکه گیری، حق کارشناسی و فروش نقشه و...

ب) درآمد تاسیسات شهرداری مثل درآمد مراکز تفریحی، فروش گل و گیاه و...

زیر گروه های گروه چهارم به صورت زیر تقسیم بندی شده است :

الف) درآمد حاصل از وجود شهرباری مثل سرمایه گذاری در بخش عمومی یا خصوصی و...

ب) درآمد حاصل از اموال شهرداری مثل مال الاجاره، درآمد حاصل از پارکینگ ها و ....

زیر گروه های گروه پنجم به صورت زیر تقسیم بندی شده است :

الف) کمک های اعطایی دولت و سازمانهای دولتی

زیر گروه های گروه ششم به صورت زیر تقسیم بندی شده است :

الف) اعانات و کمک های اهدائی اشخاص و سازمانهای خصوصی

ب) کمکها و اعانات دریافتی از موسسات عمومی غیر دولتی

ج) اموال و دارائی که به صورت اتفاقی یا بموجب قانون به شهرداری تعلق می گیرد مانند جریمه کمیسیون ماده صد، حق تشرف، جریمه سد معبر و ...

زیر گروه های گروه هفتم به صورت زیر تقسیم بندی شده است :

الف) وام های دریافتی

ب) فروش اموال شهرداری

ج) سایر منابع مثل اوراق مشارکت و پروژهای سرمایه گذاری مشارکتی

د) و درآمدهای وصولی در حريم استحفاظی شهرها

از نقطه نظر پایداری برخی از این منابع درآمدی، پایدار و برخی ناپایدار هستند. بخش عمده ای از درآمدهای حاصله توسط شهرداریهای کشور، با مفاهیم پایداری و مطلوبودن همخوان نیستند و عمدهاً از منابع ناپایدار کسب می شوند (جعفری ، ۱۳۹۰: ۱۲). در حالی که منابع پایدار همچون نوسازی، مالیات بر زمین و مستغلات

و درآمدهای حاصله از فروش خدمات بطور نسبی مغفول مانده اند ، تمرکز بر درآمدهای ناپایدارکه حتی با تغییر فصل بر درآمد از جمله فروش تراکم ، تخلفات ساختمانی و جریمه های ماده صد سهم خود را در کل درآمدها افزایش داده اند این امر می تواند در بلند مدت اتکای شهرداری ها به درآمدهای ناپایدار را نهادینه سازد که در این صورت دستیابی به توسعه پایدار شهری را ناممکن می سازد.لذا ضروری است (اصفهانی ، ۱۳۸۷:۳۲). به منظور برخورداری از درآمدهای پایدار ابتدا ماهیت و نحوه ی شکل گیری اقلام درآمدی تعریف وسیس آنها را با ملاکهای پایداری سنجید و سلامتی روحی و جسمی شهر را حفظ کیفیت محیط شهری و توسعه زیر ساختها برای ایجاد و ارائه خدمات به شهروندان در بلند مدت که نیاز به برنامه ریزی صحیح و دقیق در جهت کاهش وابستگی به درآمدهای ناپایدار و حرکت بسوی اتکاء به درآمدهای پایدار دارد.

ویژگی های پایدار بودن درآمد :

- ۱- منبع آن از بین رفتگی نباشد یا با ازبین رفتن آن جایگزینی داشته باشد
- ۲- به طور پیوسته قابل وصول باشد
- ۳- در دوره های مالی مختلف نوسان شدید نداشته باشد
- ۴- همراه با افزایش هزینه ها افزایش یابد
- ۵- موجب آسیب رساندن به توسعه شهری نشود

نتیجه گیری و راهکارهای تامین منابع درآمدی پایدار برای شهرداری های کشور

می توان یکی از مهم ترین اهداف شهرداری ها را تامین منابع مالی گفت با آنکه منابع مختلف شهرداری ها را میتوان از راه های گوناگون بدست آورد ولی شرط اساسی پایدار بودن آنها هستند.

دوشرط لازم برای پایداری درآمدها بدین صورت است که :

- ۱ - این اقلام مقطوعی نباشندواز یک مداومت نسبی بلند مدت برخوردار باشند.
- ۲ - در مسیر دستیابی به این درآمدها نباید شرایط کیفی شهر و محیط زیست شهری را در معرض تهدید و تخریب قرار داد.

بنابراین شهرداری ها بعنوان یک نهاد مسئول که مدیریت و اداره شهرها را بر عهده دارد می توانند با استفاده از تجارب کشورهای مختلف توسعه یافته و موفق سعی در کم کردن استفاده از درآمدهای ناپایدار و با افزایش سهم درآمدهای

پایدار در فهرست درآمدی خود به ارائه کالا و خدمات مورد نیاز شهروندان بپردازد ولی اگر چنین نباشد درآینده نه چنان دو ریا مشکلات زیادی در مدیریت شهری مواجه خواهد بود و فضای کالبدی شهر و همچنین محیط زیست شهری دچار تخریب و آسیب فراوانی خواهد شد.

با توجه به بررسی های صورت گرفته اعمال راهکارهای زیر تا حدودی می تواند درآمدهای پایداری برای شهرداری ها ایجاد کند:

این راهکارها عبارتند از:

- ۱ - اصلاح قانون شهرداری ها متناسب با شرایط موجود و تدوین قانون جدید با هدف دادن اختیارات کافی به شهرداری ها در جهت ایجاد درآمدهای پایدار
- ۲ - ایجاد درآمد پایدار بیشتر با استفاده از اعتبارات عمرانی و تعریف پژوهه های شهری درآمدهای مختلف صنعتی، خدماتی ، تجاری و ...
- ۳ - استفاده از پتانسیل های مردمی در تعریف پژوهه های توسعه ای و نیز درآمدهای ساختمانی شهرداری ها
- ۴ - اصلاح ساختار درآمدی شهرداری ها
- ۵ - تخصیص بخشی از مالیات های محلی مانند املاک و کسب و پیشه به شهرداری ها
- ۶ - دستیابی شهرداری ها به اطلاعات به روز از املاک و اراضی شهرها و درآمدهای ناشی از آن
- ۷ - توسعه توریسم و گردشگری با انجام تبلیغات موثر جهت دستیابی به درآمد پایدار
- ۸ - کاهش وابستگی به درآمدهای ساخت و ساز
- ۹ - استفاده بهینه از قانون عوارض نوسازی و عمران شهری بعنوان منبع درآمدی پایدار و همچنین تغییرسیستم مالی شهرداریها از نقدی به تعهدی
- ۱۰ - اختصاص دادن قسمتی از جریمه های رانندگی به شهرداریها شهر محل جریمه

۱۱- استفاده از علم کشورهای پیشرفته در، زمینه‌ی عدم دفن زباله چون دیگر به زباله به عنوان آشغال و دور ریختنی نگاه نمی‌کنند، بلکه از آن کالاهای اقتصادی تولید و روانه بازار کرده و کسب درآمدهای زیادی می‌کنند. (بازیافت زباله)

۱۲- شهرداری‌های کلانشهرهای ما هم باید به عضویت سازمان متروپلیس (سازمان کلانشهرهای جهان) درآمده و از تجارب سایر کلانشهرهای موفق جهان در زمینه‌های مختلف بخصوص در زمینه‌ی تامین درآمدهای پایدار استفاده کنند.

منابع

۱- معزی مقدم ، حسین (۱۳۸۱) ، شیوه‌های تامین منابع درآمدی شهرداریها ، معاونت برنامه ریزی و توسعه ، انتشارات سازمان شهرداریهای کشور

۲- معاونت عمرانی دفتربرنامه ریزی وزارت کشور (۱۳۸۱) ، درآمدی بر طرح مطالعاتی و شهری شهرداریها ، نشریه ۲۹

۳- قلعه دار ، حسام (۱۳۸۲) ، مقایسه منابع درآمدی شهرداری‌ها در کلانشهرهای ایران و بررسی ، پایان نامه تاثیرات کالبدی آن کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز.

۴- آیت‌الله‌ی ، علیرضا (۱۳۸۷) ، تامین مالی شهرداری‌های چکیده همایش مالیه فرانسه، انتشارات شهرداری‌ها شهرداری تهران - معاونت مالی و اداری ، تهران

۵- قادری ، جعفر (۱۳۸۵) ، ارزیابی نظام مالی و درآمدی شهرداری‌ها در ایران ، فصلنامه ، دوره بررسی‌های اقتصادی سوم ، شماره ۳

۶- شرذه‌ای ، غلامعلی و قطمیری ، محمدعلی (۱۳۸۰) ، مطالعه روش‌های تامین منابع مالی شهرداری‌ها (مطالعه موردی: ساختار مناطق مالی مجموعه شهرداری شیراز، مقالات همایش مدیریت فضای شهری)

۷- موسوی ، میرنجف و علی باقری ، کشکولی (۱۳۸۸) ، استراتژی‌های توانمند سازی افزایش درآمد شهرداری‌های شهرهای کوچک (مطالعه موردی، شهرداری زارچ) ، مجله علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه تبریز.

۸- عابدین درکوش ، سعید (۱۳۸۲) فصلنامه مدیریت مالی شهر، سال چهارم، مدیریت شهری شماره ۱۳

۹- صفری، عبدالحمید (۱۳۸۳) ، ساختار و ترکیب درآمدی شهرداری‌ها در کلانشهرهای مجموعه مقالات همایش ایران، جلد مسایل شهرسازی ایران دوم (مدیریت شهری)، شیراز: انتشارات دانشکده هنر و معماری دانشگاه شیراز

۱۰ - نصر اصفهانی رضا، آخوندی نادر، شهیدی آمنه، شیری حامد، تحلیل عملکرد شهرداری اصفهان از حیث تحلیل درآمدهای پایدار و ناپایدار (۱۳۷۵-۱۳۸۸) همراه با ارائه راهکارهای جدید، دانشگاه اصفهان

۱۱ - موسوی، سیروس (۱۳۸۲)، نوسازی نگاهی دیگر، مجله شهرداریها، سازمان شهرداریها، شماره ۴۵

۱۲ - زاهدی، کریم، و میثم دهقان (۱۳۸۹)، مالیات بر ارزش زمین، روشی جهت تحقیق درآمد پایدار شهری مرکز مطالعات تکنولوژی دانشگاه علم و صنعت ایران، سومین همایش مالیه شهرداری، مشکلات و راهکارها، تهران، مرکز مطالعات تکنولوژی دانشگاه صنعتی شریف

۱۳ - جمشید زاده، ابراهیم (۱۳۸۲)، بررسی و تحلیل هزینه ها و اعتبارات شهرداری های کشور طی سالهای ۵۶-۵۰ و ۷۹-۷۱ مدیریت پژوهشی فصلنامه، سال و برنامه ریزی کشور چهارم، شماره ۱۳.

۱۴ - جعفری دانش، کریمی، داوود و سمانه (۱۳۹۰) خصوصی سازی خدمات شهری روشی پایدار در تامین مالی شهرداریها مطالعه موردی شهرداری تهران، چهارمین همایش مالیه شهرداری، مشکلات و راهکارها، تهران، مرکز مطالعات تکنولوژی دانشگاه صنعتی شریف

۱۵ - بهاروند، محمدرضا (۱۳۸۲)، مدیریت درآمد و هزینه شهرداری نیازمند تقویت از درون، پژوهیان از برون، مجله شهرداریها، سال پنجم، شماره ۵۶ تهران. انتشارات سازمان شهرداری ها و دهیاری های کشور